

ІНСТИТУТИ ЯК ІНСТРУМЕНТИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ ЩОДО ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ ДО БУДІВЕЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ

У статті розглянуто складові інституційного забезпечення економічного розвитку будівельного комплексу, розкрито роль інвестицій для підприємств будівельної сфери. Визначено основні механізми фінансування будівництва. Надано рекомендації щодо формування стратегій інноваційного забезпечення будівельної галузі України.

The constituents of the institutional providing of economic development of building complex are considered in the article, exposed role of investments for the enterprises of building sphere. The basic mechanisms of financing of building are certain. Recommendations concerning formulation the strategies of investment providing of Ukrainian building complex are given.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Поглиблення соціально-економічних диспропорцій негативно позначається на рівні та якості життя населення та послаблює результати економічного розвитку України. Зокрема, потребують вивчення трансформаційні процеси у будівельному комплексі, що полягають у створенні такої форми організації господарювання, яка шляхом раціонального використання власних фінансово-виробничих та маркетингових можливостей усіх підрозділів забезпечує ефективну взаємодію з учасниками інвестиційного процесу, високу результативність підприємств в цілому і їхніх господарських одиниць. Сучасний розвиток економіки обумовлює актуальність та прикладне значення проблеми розробки теоретико-методологічних основ створення дієвого організаційно-інституційного забезпечення розвитку будівельного комплексу, формування політики залучення інвестицій, а також значний науковий інтерес до нього. У контексті вищевикладеного і з урахуванням реальної економічної ситуації в національній економіці України, актуальність дослідження інституціональних можливостей впливу держави на інвестиційні процеси, особливо в будівельній сфері, важко переоцінити.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Проблема інституційної складової та інвестування у будівництві порушувалася у дослідженнях багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, серед яких А. Н. Асаул, А. Алчян, Дж. Акерлоф, Л. Де Алесси, Я. А. Жаліло, В. В. Бузирев, Н. В. Васильєв, Л. О. Воронов, Г. В. Горчаківська, Э. Де Сотий, Г. Демсец, Дж. М. Кейнс, А. В. Кравець, В. М. Котов, Р. Коуз, К. Менар, Д. З. Найт, М. Олсон, А. М. Оноре, А. Олейник, В. Полтерович, В. Тамбовцев, Д. О. Фаріон, А. Шаститко, А. Яковлєв та ін. Не зменшуючи важливість досягнень наукових доробок згаданих учених, варто зауважити, що подальшого дослідження потребує проблема пошуку оптимальних шляхів фінансування будівництва та питання формування дієвого механізму залучення інвестиційних ресурсів з метою збільшення їх обсягу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Якщо радикальне руйнування старої інституціональної системи централізованої керованої української економіки сталося за короткий історичний термін, то процес формування нової системи інститутів, що базуються на ринкових принципах, є складний і тривалий процес, що вимагає активного державного втручання і спрямований на формування ефективної системи інститутів, які створюють умови для зростання інвестицій в українську економіку. У зв'язку з цим трансформаційні процеси, що відбуваються в українській економіці, потребують усебічного вивчення та об'єктивної економічної оцінки. Тому в умовах, що склалися, стає необхідним науковий аналіз суті і функцій держави в

сучасній економіці, її інституціональних можливостей, спрямованих на підвищення ефективності функціонування національної економіки і, зокрема, активізацію інвестиційних процесів, суб'єктом яких виступає держава. Скорочення державного інвестування у будівельний комплекс, подорожчання кредитних ресурсів для його підприємств та населення висуває потребу в інвестиціях та потребує нових підходів до залучення інвестицій у будівництво. Без цього не вдається швидко стабілізувати економіку, забезпечити розвиток капітального будівництва, організувати реалізацію інноваційних проектів та досягти соціального ефекту в суспільстві. Отже, виникає об'єктивна необхідність активізації інвестиційної діяльності. А це, у свою чергу, вимагає розробки механізмів реалізації інвестиційної політики.

Постановка завдання. З урахуванням значних теоретичних напрацювань вітчизняних та зарубіжних учених мета статті полягає у вивченні і наданні об'єктивної економічної оцінки інституціональних можливостей держави в сучасній економіці й, зокрема, напрямам активізації інвестиційних процесів у будівельній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливості розвитку національної економіки України упродовж останніх десятиліть характеризуються процесом системної інституціональної трансформації економіки, пов'язаної з радикальною зміною макроекономічного середовища. Ініціатором системних змін виступила держава, що вимагає її активної ролі в макроекономічних процесах. Метою системної трансформації української економіки стало підвищення ефективності її функціонування на основі ринкових принципів роботи. Ключовою ланкою в цьому процесі стала активізація інвестиційних процесів, пов'язана з активною участю усіх її основних суб'єктів: держави, населення, діючих підприємств, інститутів банківської системи, будівельного комплексу.

Протягом усього періоду становлення сучасної економіки суб'єкти підприємницької діяльності усвідомлювали корисність будівельного комплексу, який інтенсифікує інвестиційний процес. Будівельний комплекс – це сукупність галузей матеріального виробництва і проектно-пошукових робіт, які забезпечують капітальне будівництво у сферах промисловості, сільського господарства, транспорту, а також для потреб житлово-комунального господарства та всіх інших сфер людської діяльності. До складу будівельного комплексу входять такі галузі матеріального виробництва: будівництво, промисловість будівельних матеріалів, виробництво будівельних конструкцій і деталей. У низці наукових досліджень структура будівельного комплексу розуміється більш широко, до нього включається також будівельне і дорожнє машинобудування, спеціальна інфраструктура (науково-дослідні і дослідно-конструкторські організації, вищі і середні спеціальні навчальні заклади, професійно-технічні училища, курси з підготовки будівельних кадрів; банківські установи, які фінансують будівництво; організації по матеріально-технічному забезпеченню підприємств, які входять до комплексу; спеціалізований транспорт). Великий обсяг різноманітних будівельних робіт виконують енергетики: створені проектно-пошукові інститути галузевого профілю (чорної металургії, хімії та ін.).

Наразі виробництво будівельних матеріалів більше ніж наполовину зосереджено в рамках будівельної індустрії, тобто в системі підрядних будівельних організацій. Таким чином, будівельна індустрія і промисловість будівельних матеріалів дуже тісно взаємодіють між собою, формуючи специфічні індустріально-будівельні територіальні сполучення. Сучасне життя суспільства без ефективного функціонування будівельного комплексу просто неможливе. Рівень його розвитку впливає на формування пропорцій і темпів розвитку галузей народного господарства, розміщення продуктивних сил і розвиток регіонів. Будівництво створює нові і реконструює діючі основні фонди (будівлі і споруди, призначені для всіх видів виробничої і невиробничої діяльності людей). Від розвитку цієї галузі залежить будівництво житла, створення нових міст і сіл, окремих мікрорайонів, постійна реконструкція житлових фондів, будівництво промислових і сільськогосподарських підприємств, транспортних об'єктів, лікарень, шкіл, торгових центрів тощо, будівельний комплекс підтримує в належному стані обороноздатність країни, створює передумови для

зростання виробництва в усіх галузях господарства. Будівельний комплекс як одна з найбільш капіталоемних і диференційованих виробничих систем має вагомий вплив на визначення темпів, масштабів і розміщення виробництва. Тому при розміщенні капітального будівництва враховується наявність будівельної організації в регіоні. У той же час слабкість будівельної бази стримує тут промислове будівництво, створення великих комбінатів, галузевих і територіально-виробничих комплексів, фондоемної важкої промисловості, які потребують великих обсягів робіт з капітального будівництва. Будівельний комплекс включає виробництво будівельних матеріалів, капітальне будівництво та галузі, які їх обслуговують. Отже, будівельний комплекс – це складна міжгалузева система, кожна з галузей якої є сукупністю корпорацій, концернів, підприємств і організацій, що виробляють будівельні матеріали і здійснюють виробниче (промислове, сільськогосподарське, дорожнє), культурно-побутове, житлове та інші види будівництва. Основне завдання комплексу – створення та оновлення основних фондів народного господарства. Частка будівельного комплексу в народному господарстві досить значна. В Україні питома вага у ВВП тільки будівництва становить 8%. Комплекс охоплює майже 10% усіх зайнятих у народному господарстві; з них 6% – у будівництві.

Ефективність інвестиційної діяльності в будівельному комплексі України обумовлена низкою визначальних факторів: постійно існуючий попит на продукцію будівництва, наявні природні ресурси, кваліфікована робоча сила та накопичений науковий потенціал. За напрямками капітального будівництва інвестиції використовують для нового будівництва, розширення, реконструкції, технічного переозброєння, підтримки діючих потужностей, спорудження окремих об'єктів.

Фінансово-економічна криза призвела до обвального згортання інвестиційної діяльності в Україні. Зокрема, у 2009 р. обсяги інвестування в основний капітал скоротились на 41,5% порівняно з попереднім роком. Поступове подолання кризових тенденцій у будівельній галузі здійснювало мультиплікативний ефект на інші галузі. Так, у 2010 році забезпечено суттєве уповільнення темпів падіння обсягів будівельних робіт – за результатами року скорочення становило 5,4% до попереднього року (протягом кризового 2009 року обсяги будівельних робіт скоротились майже удвічі – на 48,2%). У 2011 році діяльність галузі значно активізувалась: за січень-вересень обсяги будівельних робіт зросли на 11,4% порівняно з відповідним періодом попереднього року. Головним рушієм позитивної динаміки будівельної галузі було будівництво та реконструкція об'єктів до Євро-2012 (доріг, аеродромів, спортивних споруд, готелів), відтак цей чинник не матиме тривалого характеру [1].

У 2011 р. інвестиційні процеси активізувались і випереджають загальноекономічну динаміку. Серед сфер економічної діяльності найбільш динамічно нарощували обсяги інвестування в основний капітал діяльність готелів та ресторанів (приріст 125,6% до відповідного періоду попереднього року), державне управління (68,1%), сільське господарство (59,4%), освіта (46,7%), будівництво (40,6%), видобувна промисловість (28,3%) [1]. Головним джерелом фінансування інвестицій в основний капітал, як і раніше, залишаються власні кошти підприємств та організацій, за рахунок яких у 2011 році освоєно 54% загального обсягу капіталовкладень, потім кредити банків та інших позик – 17,9%. При цьому частка коштів державного та місцевих бюджетів становила лише 10,4%.

Капітальні вкладення у житлове будівництво в 2011 році становили 19573,0 млн. грн., що на 1256,0 млн. грн. менше рівня 2010 року. Їх частка у загальному обсязі інвестицій в основний капітал склала 9,4% [2]. Питання визначення обсягу необхідних інвестиційних ресурсів, їх ціни та вибору джерел фінансування розглядалися багатьма зарубіжними та вітчизняними авторами.

О. Д. Данилов відмічає, що необхідний обсяг реальних інвестицій залежить від багатьох чинників, зокрема від економічної ситуації на ринку та на самому підприємстві.

В. Г. Федоренко, А. Ф. Гойко вважають, що формами фінансового забезпечення інвестиційної діяльності є повне самофінансування підприємства (прибуток, амортизаційний фонд), кошти з бюджету, кошти дрібних інвесторів (акціонування), позики, оренда майна, змішане фінансування. Т. В. Майорова виділяє такі методи фінансування інвестиційної діяльності: самофінансування, акціонування, боргове фінансування, фінансування за рахунок дотацій, змішане фінансування [3, с.263].

На думку автора, такий перелік можливих джерел фінансування носить переважно загальний характер, тобто характеризує ці джерела в агрегованому вигляді, що потребує певного уточнення та деталізації.

Перелік усіх можливих джерел інвестування за каналами надходження інвестиційних коштів наведено в Законі України «Про інвестиційну діяльність»: власні фінансові ресурси інвестора (прибуток, амортизаційні відрахування, повернення збитків щодо аварій, стихійного лиха, грошові нагромадження і заощадження громадян, юридичних осіб тощо); позичкові фінансові кошти інвестора (облігаційні позики, банківські та бюджетні кредити); залучені фінансові кошти інвестора (кошти, одержані від продажу акцій, пайові та інші внески громадян і юридичних осіб); бюджетні інвестиційні асигнування; безоплатні та благодійні внески, пожертвування організацій, підприємств і громадян [4].

Джерела формування інвестиційних ресурсів поділяються на три основні групи: власні, залучені та позикові. Внутрішні (власні) кошти, такі як амортизація та прибуток мають простоту та швидкість залучення, однак обсяг таких джерел у підприємства обмежений, крім того, відсутній зовнішній контроль за їх ефективним використанням.

Зовнішні (боргові та залучені) кошти навпаки мають високі можливості залучення та можливості зовнішнього контролю за ефективністю їх використання. Однак є і негативні сторони, а саме: складність із залученням та оформленням; значний строк залучення; необхідність надання гарантій (на платній основі); підвищений ризик банкрутства у зв'язку з несвоєчасним погашенням боргу; втрата частини прибутку від інвестиційної діяльності у зв'язку з необхідністю платити відсотки та дивіденди; часткова втрата управління діяльністю підприємства. Для стимулювання процесу інвестування, велика увага приділялася створенню дієвого організаційно – інституційного забезпечення.

Нобелівський лауреат С. Дуглас Норт розглядає інститути як набір строгих правил (конституцій, законів, правил і розпоряджень, які вводяться державою), неофіційних норм (загальноприйнятих правил поведінки, звичаїв, етики, які також важливі, як і офіційні правила, але набагато гірше піддаються моделюванню та аналізу) і, нарешті, методів контролю за їх виконанням (тобто методів, за допомогою яких можна змусити суспільство підкорятися як офіційним, так і неофіційним правилам поведінки) [5, с.47].

Я. А. Жаліло поняття «інститут» трактує як «сукупність» формальних, неформальних та спонтанних обраних рамок, які структурують взаємодію індивідів в економічній, політичній та соціальній сферах. Відтак під цю категорію потрапляють відносини власності, контракти, конкуренція, кооперація, грошова, фінансова, соціальна системи, підприємства (як форма організації діяльності), ринки тощо. Інституційна система забезпечує структурування системи інтересів, зменшує ступінь невизначеності та сприяє проведенню владних імпульсів [5, с.56].

До процесу інвестування будівельного комплексу (крім органів державної влади та органів місцевого самоврядування різного рівня) активно залучаються такі інститути: банки, страхові фірми, інвестиційні компанії, лізингові компанії, венчурні фонди, фонди фінансування будівництва, інститути спільного інвестування, недержавні пенсійні фонди тощо.

На інвестиційному ринку ці установи можуть виконувати такі функції:

- випуск платіжних документів, платіжних карток, дорожніх чеків та/або їх обслуговування;
- довірче управління фінансовими активами;
- залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо наступного їх повернення;

- фінансовий лізинг;
- надання коштів у позику, у тому числі і на умовах фінансового кредиту;
- надання гарантій та поручительств;
- переказ грошей;
- послуги у сфері страхування та накопичувального пенсійного забезпечення
- торгівля цінними паперами;
- факторинг;
- та інші операції [4, с.19].

Також активними суб'єктами інвестиційної діяльності в будівництві є інститути спільного інвестування, до яких відносять корпоративний інвестиційний фонд або пайовий інвестиційний фонд, що проводять діяльність, пов'язану з об'єднанням (залученням) грошових коштів інвесторів з метою отримання прибутку від вкладення їх у цінні папери інших емітентів, корпоративні права та нерухомість.

Державні інституційні складові мають важливе завдання з аналізу стану будівельної сфери, а органи виконавчої влади – з втілення інвестиційних програм розвитку та звітування щодо ступеня їх виконання. Важливою умовою дієвості даного суб'єкта є постійна співпраця органів виконавчої влади, державних та регіональних органів управління, саме від її щільності та безперервності залежить ефективність інвестиційної політики у будівельному комплексі (рис. 1).

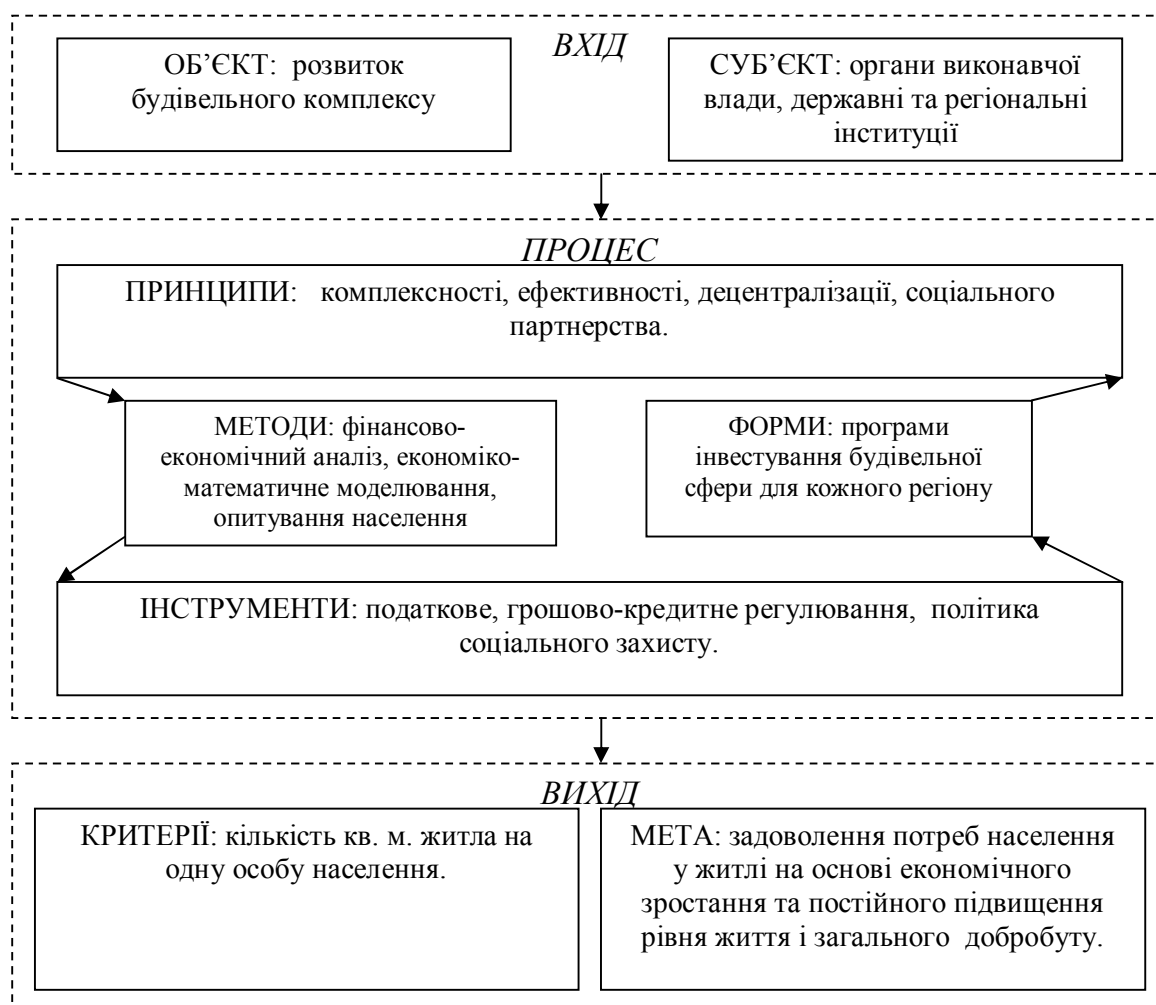

Рис. 1. Дія інституціональної складової в процесі інвестування будівельного комплексу

Інституціональна складова процесу інвестування будівельного комплексу на основі сукупності принципів, методів, інструментів та форм в процесі взаємодії забезпечує досягнення ефективного розвитку будівельного комплексу. Запропонована схема враховує принципи децентралізації, комплексності, ефективності, цільового планування та прогнозування, соціальної справедливості та соціального партнерства.

Серед методів політики залучення інвестицій до будівельного комплексу варто виділити фінансово-економічний аналіз, який дозволяє проаналізувати існуючу соціальну, економічну та екологічну ситуацію в певному регіоні на основі системи показників і індикаторів розвитку регіону і максимально охоплювати проблеми українського суспільства. Важливим для політики інвестування є проведення економіко-математичного моделювання, розробку моделі розвитку будівельної сфери регіону, виявлення його особливостей як на сучасному етапі, так і на перспективу. Метод планування і прогнозування дозволяє врахувати особливості розвитку кожного регіону, встановити пріоритетні завдання для інвестування будівництва, чітко виділити етапи їх реалізації. Опитування населення має вирішальну роль при дослідженні явищ соціального характеру у суспільстві, які не можуть мати математичного виміру і при застосуванні лише методів, спрямованих виключно у економічному напрямку, можуть залишитись поза увагою дослідження перспектив інвестування будівельної сфери.

До інструментів досягнення ефективної політики залучення інвестицій до будівельного комплексу варто віднести податкове й грошово-кредитне регулювання. Податкове регулювання інвестиційних процесів проводиться шляхом зміни видів податків, податкових ставок, встановлення податкових пільг, зменшення або збільшення податкового навантаження, відрахувань до бюджету. Грошово-кредитне регулювання – це комплекс заходів у сфері грошового обігу та кредиту, спрямованих на збереження валютної сталості, підвищення купівельної спроможності й дієвий захист грошових коштів населення від інфляції, що дозволяє підвищувати рівень його задоволення у житті [6, с.209].

Реалізація за цією схемою здійснюється у формі стратегій та програм інвестиційного забезпечення будівельної галузі України і мають носити комплексний характер.

Висновки і перспективи подальших розробок. Представлене дослідження спрямовано на вирішення проблеми інституціональних можливостей впливу держави на інвестиційні процеси і може бути використано для формування державної інвестиційної політики у будівельній сфері, а також її вдосконалення в Україні. Подальшої розробки потребує опрацювання на основі зазначеного дослідження стратегій та програм розвитку інвестиційної політики кожного регіону з метою безпосереднього впровадження на місцях.

Список використаної літератури

1. Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/639>.
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 № 1560-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.
4. Майорова Т. В. Інвестиційна діяльність: [навч. посіб.] / Т. В. Майорова. – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 376 с.
5. Жаліло Я. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика: [монографія] / Я. Жаліло. – К.: НІСД, 2003. – 368 с.
6. Економічна енциклопедія: [за ред. С. В. Мочерного]. – К.: Академія, 2000. – Т. 1. – 864 с.

Прийнято до друку 14.03.2013